

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАУКОЄМНОГО ПІДПРИЄМСТВА

THE EFFECT OF INTELLECTUAL PROPERTY ON COMPETITIVENESS OF A SCIENCE-BASED ENTERPRISE

У статті проаналізовано підходи до визначення поняття наукоємність та наукоємне підприємство. Обґрунтовано вплив об'єктів інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства. Доведено, що ефективне використання результатів науково-технічної творчості, введення у господарський обіг об'єктів інтелектуальної власності підприємства є фактором конкурентоспроможності наукоємного підприємства. Основними способами комерціалізації результатів науково-технічної творчості є використання у власному виробництві та передача прав на об'єкти інтелектуальної власності. Використання у виробничій діяльності підприємства об'єктів права промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків) сприяє підвищенню якості продукції та створенню унікальних характеристик, що призводить до кращого задоволення потреб споживачів та тимчасового монопольного становища на ринку. Додатковий дохід підприємство може отримати від продажу та передачі прав на результати науково-технічної творчості. Це призводить до підвищення прибутковості, ринкової вартості компанії, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності підприємства.

В статье проанализированы подходы к понятию наукоёмкость и наукоёмкое производство. Обосновано влияние объектов интеллектуальной собственности на конкурентоспособность предприятия. Доказано, что эффективное использование результатов научно-технического творчества, введение в хозяйственный оборот объектов интеллектуальной собственности является фактором конкурентоспособности наукоёмкого предприятия. Основными способами коммерциализации результатов научно-технического творчества являются: использование в собственном производстве и передача прав на объекты интеллектуальной собственности. Использование в производственной деятельности предприятия объектов права промышленной собственности (изобретений, полезных моделей, промышленных образцов) способствует повышению качества продукции и созданию уникальных характеристик. Дополнительный доход предприятие может получить от продажи та передачі прав на результати науково-технічного творчості. Это приводит к повышению прибыльности, рыночной стоимости компании, инвестиционной привлекательности та конкурентоспособности предприятия.

The article contains analysis of different operationalizations of science linkage and science-based productions. The article establishes the effect of intellectual property on competitiveness of an enterprise. It is established that the factor for competitiveness of science-based enterprise is effective application of scientific and technical innovations, implementation of intellectual property in production. The main ways of commercialization of the scientific and technical creative achievements are: their implementation in enterprise's production and transfer of rights on the objects of intellectual property. The use of intellectual property objects (such as inventions, useful models, industrial designs) in production promotes the quality of the production and creation of unique characteristics in it. The enterprise may generate additional revenue from selling and transferring rights for scientific and technical innovations. This increases profitability, market value of the enterprise, its investment attractiveness and competitive ability.

Ключові слова: інтелектуальна власність, наукоємне підприємство, критерії наукоємності, комерціалізація результатів науково-технічної творчості, конкурентоспроможність наукоємного підприємства.

Вступ. Випуск конкурентоспроможної наукоємної продукції є одним з найважливіших напрямів сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки. Наукоємні галузі та високі технології, де матеріалізується основна частина результатів НДДКР, відіграють провідну роль у розвитку економіки та соціальної сфери. Розміри наукоємного сектора та масштаби використання високих технологій визначають науково-технічний та економічний потенціал країни.

Сучасний етап економічного розвитку передбачає всебічне використання результатів науково-технічної творчості в господарській діяльності підприємств для досягнення стратегічних конкурентних переваг. Це вимагає дослідження факторів конкурентоспроможності підприємства, виділення найбільш впливових чинників удосконалення процесу управління інтелектуальною власністю промислового підприємства.

Проблемам конкурентоспроможності підприємств та управління наукоємними підприємствами приділяли увагу значна кількість вітчизняних та зарубіжних фахівців: Варшавський О.Є. [1], Борисенко П.А. [4], Саліхова О.Б. [3], Тульпа І.А. [6], Сумець О.М. [6], Федулова Л.І. [8], Цибульов П.М. [9], Фатхутдинов Р.А. [10], Крехівський О.В. [11], Мокроносів О.Г. [13], Тащян Г.О. [14]. Проте залишаються недостатньо вивченими чинники конкурентоспроможності наукоємних підприємств.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність наукоємного підприємства. Відповідно до зазначеної мети завданнями статті є аналіз підходів до визначення поняття наукоємності та наукоємне підприємство, дослідження напрямів використання результатів науково-технічної творчості, способів введення у господарський обіг об'єктів інтелектуальної власності підприємства для отримання додаткового прибутку підприємства та задоволення потреб споживачів ефективніше, ніж конкуренти.

Методологія. Методологічну основу роботи складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених, що досліджували питання конкурентоспроможності підприємства, управління наукоємними підприємствами, вплив результатів науково-технічної творчості та об'єктів інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства. У статті використані загальнонаукові методи дослідження логічного узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Наукоємні галузі та високі технології, де матеріалізується основна частина результатів НДДКР, відіграють провідну роль у розвитку економіки та соціальної сфери.

Розміри наукоємного сектора та масштаби використання високих технологій визначають науково-технічний та економічний потенціал країни [1, С.61]. Віднесення певних галузей, виробництв та технологій до наукоємних є досить умовним, тому що галузі не є сукупністю однорідних виробництв та технологій. Характеристиками наукоємних галузей є підвищений рівень

видатків на НДДКР, значна частка доданої вартості в обсязі виробленої продукції, інтенсивна інноваційна діяльність.

Згідно Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств, високотехнологічне промислове підприємство" - це підприємство, що виробляє високотехнологічну продукцію, а також здійснює розробку, розвиток і виведення на ринок нових продуктів та/чи інноваційних виробничих процесів шляхом систематичного використання наукових та технічних знань.

Високотехнологічне промислове підприємство визначається за такими основними критеріями:

- наявність у структурі виробництва *великої* частки високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної на міжнародному ринку;
- *висока* додана вартість та *висока* продуктивність праці;
- випуск нових видів продукції та/чи нових виробничих процесів;
- використання у *значній мірі* проміжної високотехнологічної продукції для виробництва кінцевої продукції (мають *високу частку* закупок високотехнологічних товарів для потреб власного виробництва);
- застосування високотехнологічних методів виробництва та високотехнологічних процесів;
- наявність у штаті *значної частки* працівників технологоорієнтованих професій;
- здійснення *значних* капіталовкладень у внутрішні та зовнішні дослідження і розробки;
- здійснення *значних обсягів* інвестицій на техніко-технологічне переозброєння [2].

На нашу думку дещо дискусійним є використання в офіційній методиці понять «високий», «великий», «значна частка», «у значній мірі», «значні обсяги» без подальшої конкретизації, варто було б доповнити вищенаведені критерії кількісними індикаторами.

На думку Саліхової О.Б., високотехнологічне промислове підприємство - це господарюючий суб'єкт, який через застосування передових промислових технологій і навичок працівників технологоорієнтованих професій виробляє високотехнологічні товари, а також, систематично використовуючи наукові та технічні знання, здійснює розробку, розвиток та виведення на ринок нових товарів, отримуючи високу додану вартість. [3].

Борисенко П.А. вважає, що наукоємним є виробництво з високою концентрацією та поглибленою спеціалізацією, в якому використовуються технології переважно V та VI технологічного укладу, а також набувають завершеної – комерційної – форми результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, спрямовані на якісне підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки [4]. Обидва визначення акцентують увагу на застосуванні провідних промислових технологій, комерціалізації НДДКР, створенні нових високотехнологічних товарів з високою доданою вартістю для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Отже, можна зробити висновок про тотожність понять високотехнологічне промислове підприємство та наукоємне виробництво для цілей даного дослідження.

Згідно «Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій», високі наукоємні технології - технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості [5].

Дослідники Тульпа І.А. та Сумець О.М. до критеріїв наукоємності включають: витрати на НДДКР; питому вагу НДДКР у загальному обсязі продукції; річний приріст витрат на НДДКР; питому вагу науковців та інженерно-технічних працівників у загальній кількості працюючих [6]. Вітчизняні вчені визначають показник «наукоємності» як витрати на НДДКР до одиниці валової чи товарної продукції [1, С.62]. На початку 90-х років серед наукоємних чи високотехнологічних галузей додатково стали виділяти так звані провідні («leading-edge») наукоємні технології та технології високого рівня («high level»).

У відповідності до стандартної міжнародної торгової класифікації (SITC) до групи провідних технологій були включені виробництва наступних продуктів: телекомунікаційне обладнання, обладнання для автоматизованої обробки інформації, генератори для ядерних, гідро- та вітрових електростанцій, радіоактивні матеріали, фармацевтична продукція, прогресивні продукти органічної хімії та пластики, хімікати для сільського господарства, турбіни та обладнання реакторів, електронні прилади та обладнання для медицини, напівпровідникові пристрої, прогресивна продукція електромашинобудування, авіаційна та космічна техніка, прогресивні оптичні та вимірювальні прилади, зброя та системи озброєння. Більша частина даних технологій підтримується державою за допомогою протекціоністських заходів.

Визначення високотехнологічних галузей ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) враховує три складові – частку витрат на НДДКР у витратах підприємств галузі, частку високотехнологічної комплектації у складі виробів та частку персоналу НДДКР у складі підприємств [7].

На основі аналізу витрат на НДДКР виробництв продукції у країнах ОЕСР пропонується відносити до наукоємних чи високотехнологічних виробництв ті, для яких показник наукоємності перевищує 3,5 %; для провідних наукоємних технологій цей показник має бути більшим за 8,5 % [1, С.61].

На сьогодні ОЕСР виділяють (на основі розрахунку загальних витрат на науку за допомогою матриці типу «витрати-випуск») наступні високотехнологічні галузі промисловості: авіакосмічна промисловість, виробництво комп'ютерів та офісного обладнання, електронна промисловість та виробництво комунікаційного обладнання, фармацевтична промисловість.

Більшість сучасних фахівців розуміє значення ефективного функціонування НДДКР, отримання та використання у господарській діяльності результатів науково-технічної творчості. Так, Т. Еріксон [8, С.386] виділяє такі три покоління підходів до управління НДДКР як основного джерела об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ). Перше покоління засновано на інтуїтивній моделі менеджменту. При цьому підході інвестування в НДДКР розглядається як витрати, які включено до стратегічних активів.

Підприємства виділяють на НДДКР значний відсоток від виручки при цьому жорстко контролюючи результати віддачі від інвестицій у розробки. Дослідження радіоелектронної галузі України свідчать, що саме інтуїтивна модель менеджменту характерна для підприємств даної галузі.

Друге покоління підходів до управління НДДКР засновано на філософії, що спільне використання фінансової та імовірнісної систем оцінок забезпечить прозорість в прийнятті рішень щодо НДДКР. При цьому компанії визначають такі показники як аналіз імовірності ринкового успіху, чисту теперішню вартість, тощо.

Сучасне, третє покоління підходів до управління НДДКР засновано на філософії, що технологія відіграє інтегруючу роль у корпоративній стратегії [8, С.387].

На нашу думку, вітчизняним підприємствам наукомістких галузей слід управляти результатами науково-технічної творчості базуючись на підході інтегруючої ролі технології у стратегії підприємства. За допомогою даного підходу більшість працівників підприємства усвідомить стратегічну роль НДДКР. Але прийняття рішень щодо управління результатами науково-технічної творчості має базуватись на сукупності фінансової, імовірнісної та експертних системах оцінки. Інтуїцію та досвід експертів не слід недооцінювати в процесі прийняття рішень щодо управління зазначеними об'єктами. Проте краще думки фахівців підкріплювати результатами патентних та маркетингових досліджень.

Реалізація механізму управління інтелектуальною власністю на підприємстві потребує:

- визначення напрямів роботи відділу НДДКР на основі маркетингових досліджень;
- організації та мотивації створення об'єктів інтелектуальної власності;
- створення системи врегулювання відносин власності між учасниками процесу створення, комерціалізації та використання об'єктів інтелектуальної власності та можливості спільного володіння правами;
- створення системи обліку та інвентаризації об'єктів інтелектуальної власності, одержаних в результаті НДДКР;
- формування механізму комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності;
- призначення відповідальної особи або створення спеціального підрозділу, а також інфраструктури, що здатні забезпечити економічно ефективно впровадження об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) у господарський оборот.

Способи комерціалізації результатів науково-технічної творчості представлено на рис. 1.

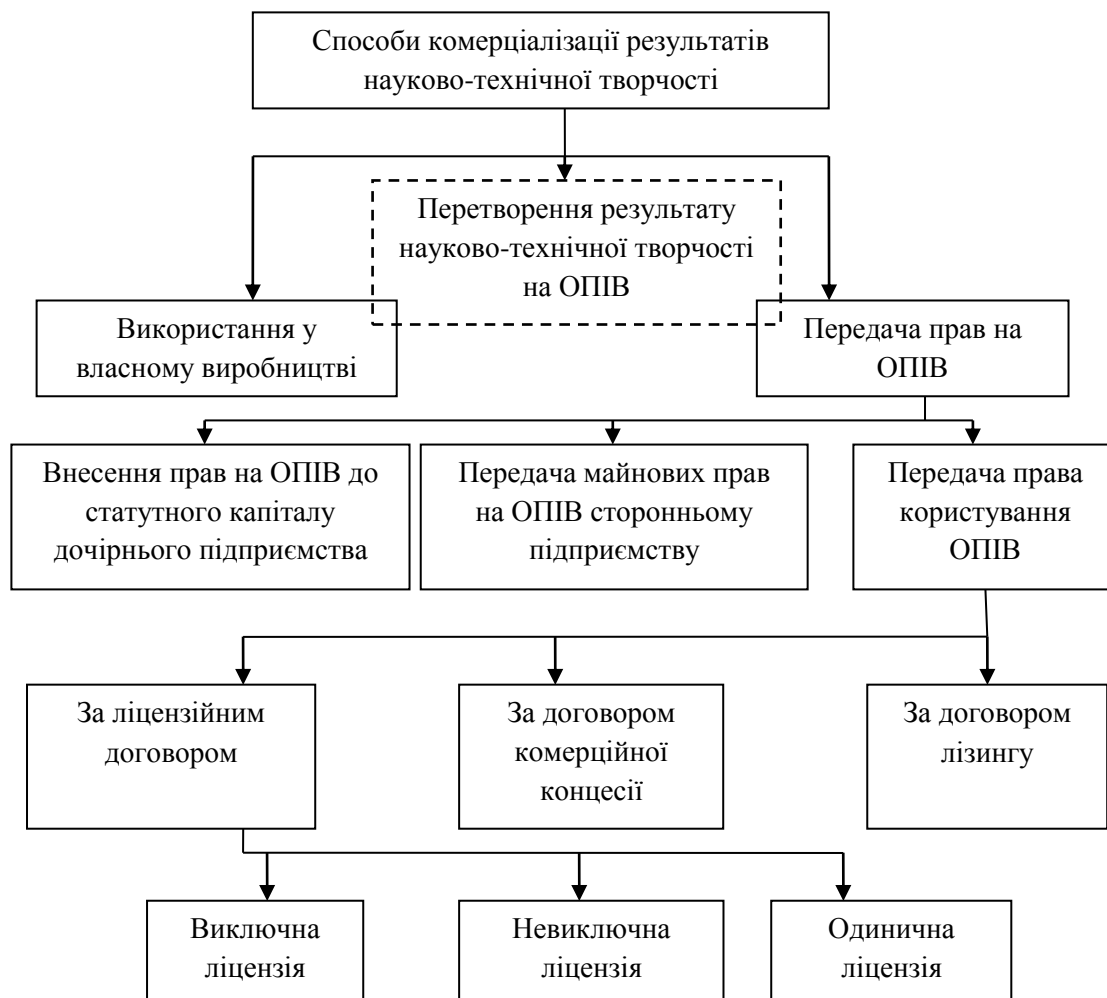

Рис. 1 Напрями та форми комерціалізації результатів науково-технічної творчості.

Виключна ліцензія видається тільки одній особі і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обумовлена цією ліцензією. Ця ліцензія найбільш вигідна для ліцензіата, оскільки вона надає йому можливості для використання предмета ліцензії з найбільшою для себе вигодою.

Одинична ліцензія також видається тільки одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта в даній сфері.

Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності й видачі ним іншим особам ліцензії на використання цього об'єкта в даній сфері [9, С.46].

Прийняття рішення про спосіб комерціалізації ОПІВ залежить від цілей та ресурсів компанії, її становища на ринку та існуючої потреби у даній технології та/або товарі, що створений на основі даної технології.

Під конкурентоспроможністю фірми (організації) розуміють здатність фірми випускати конкурентоспроможну продукцію, її перевага по відношенню до інших фірм даної галузі всередині країни та за її межами.

Конкуентоспроможність товару – це ступінь реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними товарами, що представлені на даному ринку [10].

Вплив інтелектуальної власності на підвищення конкурентоспроможності підприємств представлено на рис. 2.

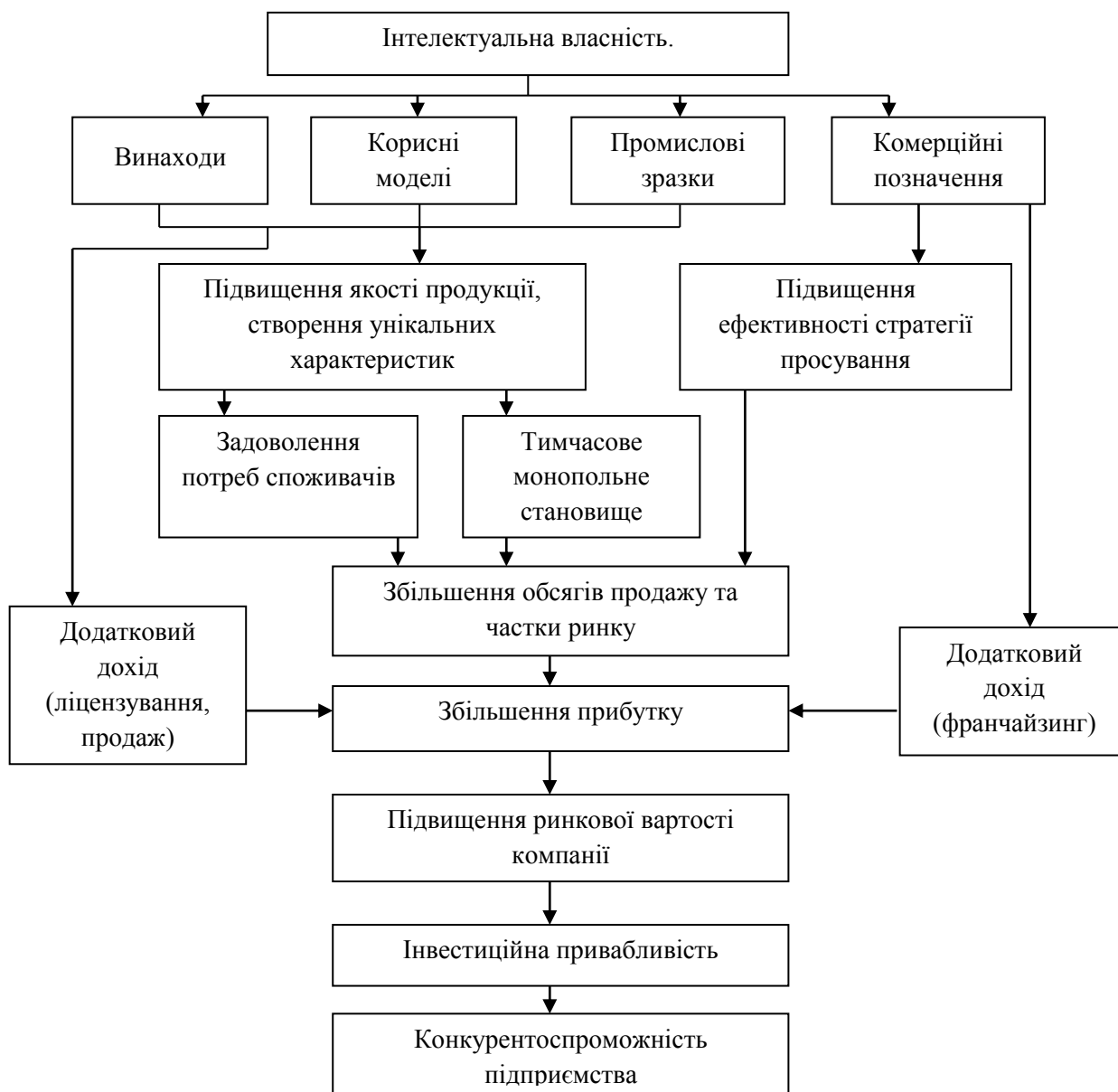

Рис. 2. Вплив інтелектуальної власності на підвищення конкурентоспроможності наукоємного підприємства.

Створення та використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків дає цьому підприємству можливість покращувати якість продукції та створювати продукцію з унікальними характеристиками. Надалі випуск унікальної продукції вирізнятиме підприємство у свідомості споживача, забезпечуючи йому сталі конкурентні переваги. Наявність сукупності об'єктів права інтелектуальної власності надаватиме підприємству можливість легально тимчасово монополізувати визначений сегмент ринку. Що стосується комерційних позначень, то використання торгової марки сприятиме диференціації підприємства серед конкурентів.

Інтелектуальна власність є цінним активом підприємницької діяльності, а саме:

Інтелектуальна власність є джерелом безпосереднього доходу при здійсненні комерціалізації захищеної патентом/свідоцтвом продукції/послуги, що збільшує ринковий сектор підприємства; при передачі прав на випуск такої продукції/надання послуги або продажу майнових прав на відповідний об'єкт інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність може суттєво підвищити привабливість підприємства для потенційних інвесторів або кредитно-фінансових установ.

Інтелектуальна власність збільшує ринкову вартість підприємства в разі його продажу, застави або злиття з іншим суб'єктом підприємницької діяльності. У деяких випадках саме права інтелектуальної власності складають основні активи підприємства. Зокрема, в Україні це стало тенденцією при створенні спільних із зарубіжними партнерами підприємств у високотехнологічних галузях промисловості.

Отже, інтелектуальна власність безперечно є стратегічним активом, що забезпечує наявність сталих конкурентних переваг і підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Висновки. У статті було проаналізовано підходи до визначення поняття наукоємність, наукоємне підприємство, узагальнено напрями та форми комерціалізації результатів науково-технічної творчості. Доведено, що ефективне використання інтелектуальної власності підприємства, введення у господарський обіг об'єктів інтелектуальної власності є фактором конкурентоспроможності наукоємного підприємства. Обґрунтовано вплив інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства шляхом створення та використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків, що дає цьому підприємству можливість покращувати якість продукції та створювати продукцію з унікальними характеристиками. Надалі випуск унікальної продукції вирізнятиме підприємство у свідомості споживача, забезпечуючи йому сталі конкурентні переваги.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні впливу результатів науково-технічної творчості та об'єктів права інтелектуальної власності на підвищення конкурентоспроможності наукоємного підприємства.

Результати даного дослідження можуть бути використані для підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю наукоємних підприємств через усвідомлення ролі інтелектуальної власності як стратегічного активу, що забезпечує наявність сталих конкурентних переваг наукоємного підприємства.

На сьогодні проблеми управління наукоємними підприємствами та дослідження чинників їх конкурентоспроможності є актуальними для більшості науково-виробничих вітчизняних підприємств і потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Варшавский А. Е. Наукоёмкие отрасли и высокие технологии: определение, показатели, техническая политика, удельный вес в структуре экономики России / А. Е. Варшавский // Экономическая наука современной России. – 2000. – № 2. – С. 61–83.

2. Наказ Міністерства промислової політики України «Про затвердження Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств» від 08 лютого.2008 N 80. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0080581-08>
3. Саліхова О.Б. Оцінка високотехнологічної виробничої сфери – фундамент для створення дієздатної інноваційної стратегії держави [Електронний ресурс]/ О.Б. Саліхова. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2010_49/st_49_13.pdf
4. Борисенко П.А. Закономірності розвитку наукоємних галузей промисловості/ П.А. Борисенко //Держава і регіони. – 2008. – №4. – С.12-17.
5. Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 9 квітня 2004 року N 1676-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>
6. Тульпа І. А. Інноваційна стратегія: [навч. посіб.] / І. А. Тульпа, О. М. Сумець. – Х.: Студцентр, 2005. – 208с.
7. Hatzichronoglou T. Revision of the High-Technology Sector and Product Classification [Електронний ресурс]: Сайт OECD library / Т. Hatzichronoglou // OECD Science, Technology and Industry Working Papers. – Paris: OECD Publishing, 1997. – 1997/2. – 26 р. – Режим доступу: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD\(97\)216&docLanguage=En](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD(97)216&docLanguage=En)
8. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Л. І. Федулова. – К.: Основа, 2005. – 552 с.
9. Цибульов П. М. Основи інтелектуальної власності / П. М. Цибульов – К.: Ін-т інтел. влас. і права, 2005. – 108 с.
10. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р.А.Фатхутдинов. – М.: Эксмо, 2005. – 544 с.
11. Крехівський О. В. Ідентифікація високотехнологічних промислових підприємств України: методологія та практика / О. В. Крехівський, О.Б.Саліхова // Статистика України. – 2010. – № 2. – С.2-7.
12. Турко Д. О. Аналіз зміни переліку високотехнологічних продуктів та визначення особливостей високотехнологічних галузей України / Д.О. Турко, І.В. Дронова-Вартанян, А.В. Артџомова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2010. – №2 (10) . – С.51 – 63.
13. Мокронос А. Г. Управление интеллектуальной собственностью как фактор конкурентоспособности наукоемкой продукции / А. Г. Мокронос, И.П. Кондратьев // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2011. – № 5. – С. 141-147.
14. Тащян Г. О. Мониторинг конкурентоспособности наукоемкой продукции / Г. О. Тащян // Маркетинг. – 2011. – N 2 (117). – С. 24-27.